

Το προσκλητήριο έχει σημαίνει. Οι επιστολογράφοι θα σχηματίσουν έναν μικρό κύκλο που θα αναλάβει την «περιφρούρηση» της γλώσσας. Δεν υπάρχει ιδεολογία χωρίς πιστούς.

Τα γράμματα των αναγνωστών για τη γλώσσα

Πόσο διαδεδομένη είναι η «γλωσσική επιστολογραφία»; Για ποια θέματα γράφουν οι αναγνώστες στις εφημερίδες τους;

Του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Εκατόν πενήντα με διακόσιες επιστολές το χρόνο για διάφορα γλωσσικά θέματα και με ποικίλες αφορμές δημοσιεύονται στις ελληνικές εφημερίδες και σε περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας· περίπου το ένα τέταρτο των επιστολών αυτών δημοσιεύεται στην «Καθημερινή» (1).

Για να δούμε αν και κατά πόσο συμβάλλουν οι επιστολές αυτές στην διάδοση και την παγίωση γλωσσικών αντιλήψεων και νοοτροπιών, πρέπει να αντιμετωπίσουμε το επιστολογραφικό φαινόμενο σε όλη την έκταση και την ποικιλία του. Μπορούμε εξ αρχής να διακρίνουμε τρεις μεγάλες κατηγορίες επιστολών για τη γλώσσα.

A. Η πρώτη μεγάλη κατηγορία τοποθετείται χρονολογικά αμέσως μετά την καθιέρωση της δημοτικής και του μονοτονικού. Πρόκειται για επιστολογραφία που αποτελεί μαζική ανταπόκριση στο προσκλητήριο μιας εφημερίδας. Το πρώτο και πιο τρανταχτό παράδειγμα είναι ο διάλογος στην «Ελευθεροτυπία» για τα αρχαία ελληνικά. Ανταποκρινόμενη στις εξαγγελίες του Αντώνη Τρίτση για πληρέστερη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής σε Γυμνάσια και Λύκεια, η «Ελευθεροτυπία» φιλοξενούσε καθημερινά, από τις 24 Νοεμβρίου 1986 έως και την 1^η Ιουνίου 1987, ένα ή περισσότερα γράμματα αναγνωστών στη στήλη «Αρχαία ελληνικά –Διάλογος» (2). Το τελευταίο παράδειγμα προσκεκλημένης επιστολογραφίας που μας είναι γνωστό τοποθετείται στα τέλη του 1999-αρχές 2000. Η εφ. «Μακεδονία» θέτει στη «στήλη επιστολών» το ερώτημα «αν κινδυνεύει η ελληνική γλώσσα και από ποιους». Αυτή τη φορά οι επιστολές ομονοούν, αλλά είναι ελάχιστες. Το φαινόμενο ενός «ανοιχτού», μαζικά συντελούμενου, διαλόγου περί τα γλωσσικά έχει κάνει τον κύκλο του.

B. Όλα τα δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα, όχι μόνον τα επιστολικά, γνωρίζουν περιόδους ύφεσης και περιόδους έξαρσης (3). Σε μια δεύτερη μεγάλη κατηγορία επιστολών, εκείνη με τη μεγαλύτερη θεματική ποικιλία, θα συμπεριλάβουμε λοιπόν τις ανεπίκαιρες επιστολές που δημοσιεύονται όταν ο Τύπος δεν έχει να ασχοληθεί με «μείζονα» γλωσσικά ζητήματα.

Σε τέτοιες περιόδους δημοσιογραφικής ρουτίνας ξεχωρίζουν δύο υποκατηγορίες επιστολών: στην πρώτη υποκατηγορία ανήκουν όσες καταπιάνονται με διορθωτικά ζητήματα υπό την ευρεία έννοια του όρου (λ.χ. «ορθοπεδικός» ή «ορθοπαιδικός», μονοτονικό ή πολυτονικό), αλιεύουν μαργαριτάρια στον έντυπο και στον ηλεκτρονικό Τύπο ή επιζητούν να καθαρίσουν τη γλώσσα από δάνειες λέξεις και τον

τόπο από ξενόγλωσσες επιγραφές. Η υποκατηγορία αυτή είναι διαχρονική. Της αξίζει ξεχωριστή πραγματεία.

Στη δεύτερη υποκατηγορία περιλαμβάνονται οι γενικού περιεχομένου επιστολές. Αυτές είναι σφαιρικές και επί παντός, χαρακτηρίζονται δε από έλλειψη αφορμής, ακριβώς όπως μια έκθεση ιδεών. Επιδεικνύουν υψηλό φρόνημα, ενίοτε με τη βοήθεια ελαφράς καθαρεύουσας. Εκκινούν από την παραδοχή ότι η γλώσσα «παρακαμάζει», «φθείρεται», «φτωχαίνει», «κακοποιείται». Προβάλλουν τη διαχρονικότητα, την ανωτερότητα, την πνευματικότητα της ελληνικής και επανέρχονται στα «μεγάλα» θέματα, ορισμένα εκ των οποίων βέβαια έχουν χάσει πια την αρχική τους ορμή (λ.χ. «επαναφορά» των αρχαίων).

Ακόμη και σε περιόδους ύφεσης των δημοσιευμάτων για τη γλώσσα, βρίσκεται λοιπόν εν ενεργεία ένα είδος επιστολικής πολιτοφυλακής, που ασχολείται με ποικίλα θέματα, από το πιο τετριμμένα μέχρι τα πιο υψηλά. Η πολιτοφυλακή αυτή μεριμνά για τη γλωσσική τάξη – τάξη στον τρόπο που μιλάμε (διορθωτικές επιστολές) και στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να σκεφτόμαστε γύρω από τον τρόπο που μιλάμε (γενικού περιεχομένου επιστολές).

Γ. Η τρίτη μεγάλη κατηγορία μοιάζει με την πρώτη. Θα περιλάβουμε σε αυτήν επιστολές που δημοσιεύονται μαζικά σε περιόδους έξαρσης της «γλωσσικής επικαιρότητας». Αντίθετα όμως με την προσκεκλημένη επιστολογραφία, σε περιόδους «αυθόρμητων» κινητοποιήσεων δεν έχουμε διάλογο και ο αντίλογος μόλις γίνεται ακουστός. Η επιστολογραφία αυτού του είδους παρακολουθεί ένα «μείζον γεγονός», όπως τη δήλωση των σαράντα ακαδημαϊκών ή την πρόταση της ελληνίδας επιτρόπου κ. Διαμαντοπούλου (2001), τις αντιδράσεις στο λεξικό Μπαμπινιώτη (1998-1999), την «πρόταση Λαμασούρ» για καθεστώς πενταγλωσσίας στα όργανα της Ε.Ε. (1994-1995) κ.ά. Τα ζητήματα μοιάζουν μεγάλα και επείγοντα, προκαλούν πανικό και αντιμετωπίζονται με ένα είδος ηθικά φορτισμένου φανατισμού, την πρωτοβουλία για τη δημιουργία του οποίου δεν έχουν οι επιστολογράφοι αλλά η ελίτ των «πνευματικών ανθρώπων», των δημοσιογράφων και των τακτικών επιφυλλιδογράφων. Επιστολογράφοι και επιφυλλιδογράφοι συντάσσονται, υπακούοντας σε ένα είδος γενικής επιστράτευσης.

Προσκεκλημένες επιστολές, επιστολές σε περίοδο ύφεσης, επιστολές σε περίοδο έξαρσης. Αυτές είναι οι τρεις μεγάλες κατηγορίες επιστολών για τη γλώσσα. Προσκλητήριο, πολιτοφυλακή, επιστράτευση. Αυτές οι λέξεις περιγράφουν τη λειτουργία κάθε κατηγορίας. Πρόκειται, βέβαια, για παρόμοιες λειτουργίες, ενταγμένες σε κοινή «στρατιωτική» λογική.

Το προσκλητήριο έχει σημαίνει. Οι επιστολογράφοι θα σχηματίσουν έναν μικρό κύκλο, που θα αναλάβει την «περιφρούρηση» της γλώσσας. Πολλοί είναι οργανωμένοι σε ομίλους, σωματεία, συλλόγους. Δεν υπάρχει ιδεολογία χωρίς πιστούς. Ανάμεσα στην ελίτ (Προέδρους, γλωσσολόγους, φιλόλογους, λογοτέχνες, επαγγελματίες της γραφής, «πνευματικούς ανθρώπους») και το ευρύ κοινό, ο μικρός αυτός κύκλος ενημερών και αφυπνισμένων περί τα γλωσσικά θα διεκδικήσει επώνυμα την ανωνυμία της άποψής του. Η επιστολογραφία δεν επιχειρηματολογεί, δεν επεξεργάζεται, δεν εξορθολογίζει. Απηχεί. Στο λιγοστό χώρο που του διατίθεται, ο επιστολογράφος συμφωνεί, υπερψηφίζει, καλεί σε συστράτευση· σπανιότερα διαφωνεί, καταψηφίζει ή εκφράζει την ανάγκη να διαχωρίσει τη θέση του. Κατά τούτο εύκολα διακρίνεται η γλωσσική από την υπόλοιπη επιστολογραφία, που δείχνει εύλογη προτίμηση προς την άποψη ή το αίτημα που δεν εκπροσωπείται, που έχει αναγκαστεί να μιλήσει από τις στήλες των αναγνωστών.

Η επιστολογραφία περί τα γλωσσικά είναι εκδήλωση μιας εικονικής πλειοψηφίας που δεν αναγνωρίζεται με αριθμούς. Αναγνωρίζεται από την άποψη που πρεσβεύει,

την οποία θα επαναλάβει όσες φορές χρειαστεί – με στερεότυπα, κλισέ, κοινοτοπίες. Άλλωστε, η κοινοτοπία είναι μέτρο της διάδοσης μιας ιδέας, το τίμημα για την απήχυσή της.

Οφείλει κανείς να διαβάζει με συμπάθεια τις επιστολές αυτές. Δεν έχουν χιούμορ. Πάσχουν από σοβαροφάνεια. Δεν ανέχονται παρεκκλίσεις. Αλλά δεν έχουν πάντα άδικο, συχνά οι επισημάνσεις τους είναι ευθύβολες. Καμιά φορά, βγάζουν γέλιο. Οι επιστολογράφοι διεκδικούν το αυτονόητο. Με προσποιητή αγανάκτηση πείθουν για τα αγνά τους κίνητρα.

Εάν τα μελετήσουμε απροκατάληπτα, χωρίς καχυποψία, τα γράμματα των αναγνωστών για τη γλώσσα θα μας επιτρέψουν να κοιτάξουμε πλαγίως, με τη δέουσα καχυποψία, τον «επεξεργασμένο κώδικα» της πνευματικής ελίτ, τον οποίο απλουστεύουν και κοινοποιούν.

(1) Συγκεκριμένα, στην «Καθημερινή» δημοσιεύτηκαν οι 74 από τις 334 επιστολές που καταγράψαμε τη διετία 2000-2001 (ποσοστό 22%). Ακολουθούν η «Ελευθεροτυπία» με 52 επιστολές (ποσοστό 16%), «Το Βήμα» με 25 (7%), «Τα Νέα» με 20 (6%), η «Εστία» με 18 (5%) και η «Αυριανή» με 15 (4%). Σημαντικά περισσότερες επιστολές δημοσιεύτηκαν το 2001 έναντι του 2000: 193 έναντι 141, αύξηση που οφείλεται σε δύο «μεγάλα θέματα»: την διακήρυξη των 40 ακαδημαϊκών και την πρόταση της επιτροπής κ. Διαμαντοπούλου.

(2) Αντλώ τα στοιχεία από αδημοσίευτη εργασία της Δήμητρας Κουτσού.

(3) Προϋποθέτουμε εδώ τα πορίσματα της ενδιάμεσης μελέτης μας «Δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα» (στο «Δημοσιογραφία και Γλώσσα», επιμ. Π. Μπουκάλας & Σπ. Μοσχονάς, Αθήνα: ΕΣΗΕΑ, 2001, σ. 85-116).

(*) Ο κ. Σπ. Μοσχονάς είναι λέκτορας γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.